

N. N. MOROȘAN ȘI ÎNCEPUTUL CERCETĂRIILOR ARHEOLOGICE PRIVIND SARMAȚII PE TERITORIUL BASARABIEI

de VASILE GROSU

În anii 1930—40 eminentul arheolog N.N. Moroșan a efectuat numeroase cercetări perieghetice în Basarabia în cursul cărora a descoperit și trei așezări pe care le atribuie perioadei sarmatice.

Printre primele obiecte descoperite în Basarabia ce pot fi atribuite culturii sarmaților se numără și o fibulă germanică din epoca imperială romană găsită în primăvara anului 1932 pe moșia satului Vasilica sau Mânzâtești (com. Ungheni, jud. Bălți)¹. La acea vreme fibula de la Vasilica² prezenta o valoare de unicat. Conform afirmațiilor lui N.N. Moroșan, afară de un fragment de fibulă găsit la Cetatea-Albă, nu mai exista nici o altă piesă în vreo colecție privată sau în acele de pe la muzeele din zonă.

După o descriere minuțioasă N.N. Moroșan trece la datarea fibulei, pentru care apelează la exemplare similare găsite în Germania, la Nauheim (lângă Frankfurt-pe-Main). Fibula de la Mânzâtești este atribuită de el secolului al II-lea sau chiar primelor decenii a secolului al III-lea (epoca imperială romană) considerând-o ca reprezentând un obiect votiv și aparținând unui personaj distins. Morfologia ei complexă n-o făcea practică întrebuițurilor cotidiene. Fiind găsită izolat, N.N. Moroșan nu exclude posibilitatea ca ea să provină din vreun mormânt sau curgan. În această regiune s-au găsit mai multe curgane, iar la câteva sute de metri depărtare de locul unde a fost găsită fibula, unul din aceste curgane era pe jumătate năruit de apele Prutului.

Fibula de la Mânzâtești era singurul exemplar întreg găsit pe teritoriul Basarabiei. În prezent de pe același teritoriu au fost culese zeci și sute de fibule de diferite tipuri. Majoritatea lor covârșitoare provine din așezări atribuite atât culturii Cerneahov-Sântana de Mureș cât și celei aparținând sarmaților.

Cercetări mai recente au dus la descoperirea unei fibule întregi și a unui fragment din așa numita variantă „monstruoasă”³ (care include și fibula de la Mânzâtești) în așezarea Cerneahov-Sântana de Mureș de la Budești⁴ (fig. 1.6). Altă fibulă „monstruoasă” provine din săpăturile lui I. Hâncu din așezarea de la Hansca⁵ (fig. 1/7), iar două fibule de același tip au fost găsite în necropola de la Dănceni⁶ (fig. 1/4,5). Pe teritoriul

¹ N.N. Moroșan, Arhivele Basarabiei, 3—4, 1935, p. 196—208.

² În prezent denumirea de Vasilica nu se mai folosește. Există satul Mânzâtești cu primăria în satul Hârcești, raionul Ungheni.

³ O. Almgren, *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinziäl-römischen und süd-russischen Formen*, Stockholm, 1897, fig. 216—217.

⁴ E.A. Rikman, *Pamjatniki epohi velikogo pereselenija narodov*, Chișinău, 1967, p. 31—32, fig. 37/4,5. Datat — sec. III p. Chr.

⁵ I.Gh. Hâncu, *Arheologičeskie otkytija vSSSR*, 1976 (1977), p. 460—461.

⁶ I.A. Rafalovici, *Dănceny. Mogilnik černeahovski kultury III—IV vv. n.e. Chișinău*, 1987, p. 184, pl. I.VII, 1,2; pl. LIX, 4.

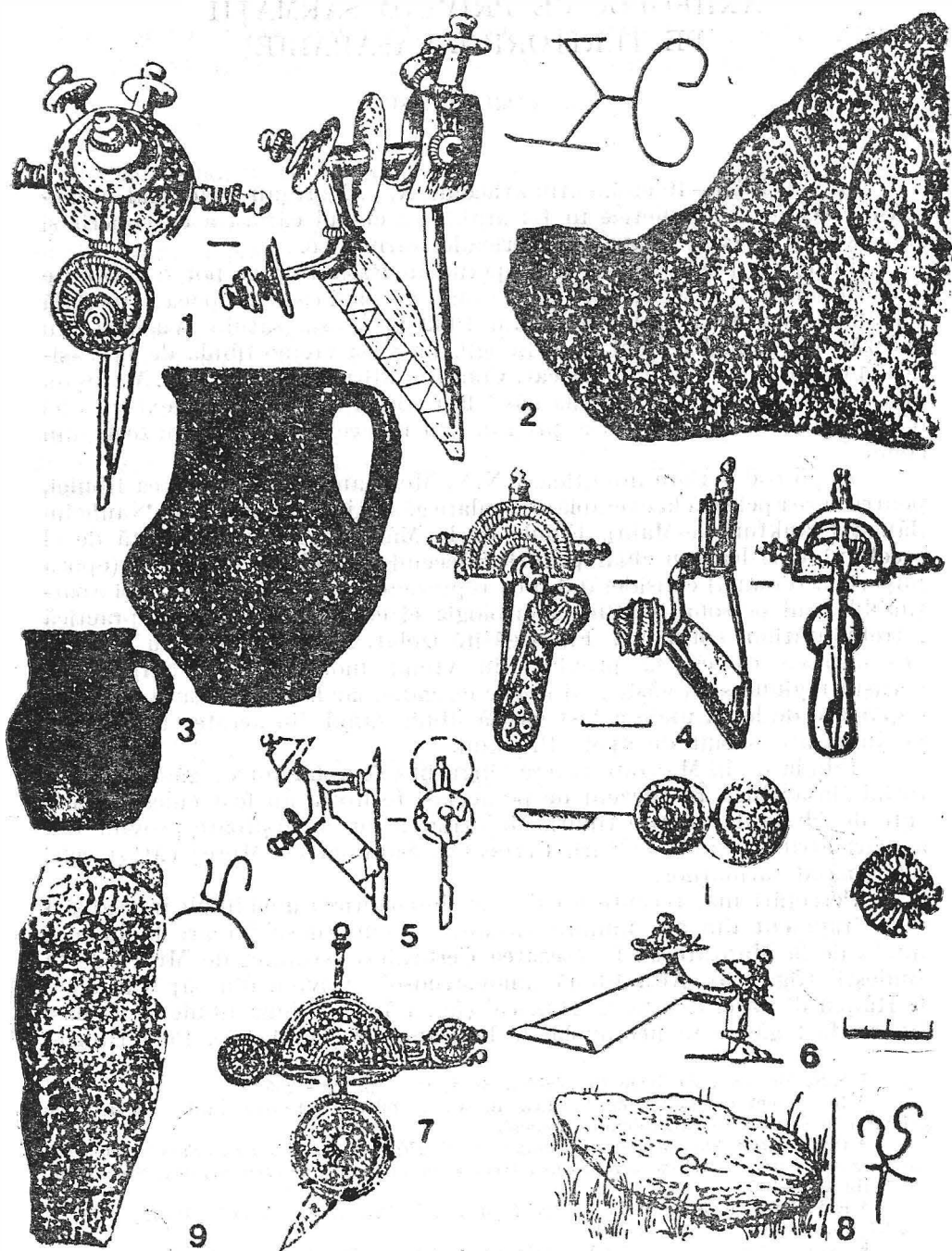

Fig. 1. 1 fibula de la Vasilica; 2 lespedeza de la Tețcani; 3 vase de la Chițcani; 4, 5 fibule de la Dănceni; 6 fibula de la Budești; 7 fibula de la Hansca; 8 monolitul de la Corpaci; 9 monolitul de la Bleşteni.

României a fost descoperită o fibulă a variantei $\frac{1}{2}$ „monstruoso” la Todireni⁷.

Urmărind clasificarea dată de H.J. Eggers, fibulele de tipul „monstruoso” constituie un element bun de datare, caracteristic pentru categoria C₁ (anii 150—260)⁸. A.K. Ambroz include fibulele „monstruoso” în grupa fibulelor de tipul O. Almgren cu un areal de răspândire în țărlie bazinului Mării Baltice⁹. E.A. Rieman afirma că fibulele de tipul O. Almgren de pe teritoriul Moldovei apar odată cu apariția pe aceste meleaguri a goților și că aceste piese se găsesc deseori pe teritoriile Germaniei de est și Scandinaviei, aparținând triburilor germanice¹⁰. Destul de expresivă este harta răspândirii acestor fibule¹¹. Din cele 46 piese la care se referă J. Werner — 29 provin de pe teritoriul Suediei (sunt frecvente pe insulele Gotland și Zeelanda), 5 din Danemarca, altele s-au găsit la Mechlenbourne și în Pomerania de Vest, pe cursul inferior al Oderului și, în sfârșit, o grupă mai puțin compactă la sud, pe teritoriul Moldovei (Vasilica și Budești).

În 1934 N.N. Moroșan, fiind în trecere prin com. Tețcani (jud. Hotin), a remarcat, sprijinită de un zid, o lespede de piatră cu un semn ciudat¹² (fig. 1/2). A aflat de la locuitori că lespedeza provenea dintr-un curgan și că sub ea zăceau mai multe oase. Pe baza acestor informații reieșea că lespedeza reprezenta o piatră funerară pusă deasupra unui mormânt. Semnul săpat în această piatră era asemănător literei „K”. N.N. Moroșan conchidea că pentru teritoriul României nuse cunoștea vreo descoperire asemănătoare. În schimb, în alte zone, ca Polonia, Ucraina, Crimeea, Scandinavia etc., semne simbolice asemănătoare s-au găsit pe diferite obiecte : lănci de fier și bronz, pe vârfuri de os, pe pietre funerare din Crimeea, pe frescele din unele catacombe de la Kerçi, pe lei din Olbia, pe monolitul de la Zazdrose, pe ogliuzi metalice etc.

Unicul izvor, existent atunci, de care s-a folosit N. N. Moroșan în stabilirea morfologiei semnului de la Tețcani a fost publicația lui W. Antoniewicz, însoțită de o planșă cu semnele cunoscute de el la acea vreme.

Pe baza concluziilor lui W. Antoniewicz, care constatare că toate aceste semne simbolice erau cunoscute pe malurile Mării Negre în secolele I—III e.n., N.N. Moroșan atribuie acestor tipuri și hierogliful de la Tețcani. Această atribuire e valabilă și în prezent.

W. Antoniewicz considera aceste semne drept simboluri religioase. N.N. Moroșan credea însă că hieroglifele acestea ar reprezenta semne de proprietate, fiind astfel de acord cu părerea lui M. Hruszewski după care aceste semne au fost introduse probabil prin sciți și sarmați.

⁷ I. Ioniță, în *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert* (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Denkschriften, 145. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung), IV, Viena, 1980, fig. 2/15.

⁸ H.J. Eggers, JRGZM, 2, 1955.

⁹ A.C. Ambroz, *Fibuly juga Europejskoi čestii S.S.S.R.*, Moscova, 1966, p. 73—74, pl. 12/16 ; pl. 21/3.

¹⁰ E.A. Rieman, în *Materialy i issledovanija po arheologii iugo-zapada S.S.S.R. i Rumynskoi Narodnoi Respubliki*, Chișinău, 1960, p. 212, fig. 15/2,3.

¹¹ J. Werner, *Das Aufkommen von Bild und Schrift in Nordeuropa*. München, 1966, fig. 13, p. 41—42, pl. 15.

¹² N.N. Moroșan, Buletinul Muzeului Regional al Basarabiei, 8, 1937, p. 36—46.

Pentru elucidarea originii acestor semne, în anii postbelici apar o serie de lucrări consacrate studierii semnelor răspândite în stepele nord-pontice în perioadă romană. Dintre cele mai importante menționăm studiile monografice ale lui E.I. Solomonik *Sarmatskie znaki Severnogo Pričernomorja* (apărută la Kiev în 1959) și V.S. Draciuc *Sistemy znakov Severnogo Pričernomorja* (apărută în 1975, tot la Kiev). În această din urmă lucrare au fost tratate problemele provenienței acestor semne, dezvoltarea lor, rolul lor semantic, descifrarea și întrebuințarea lor practică.

Semnele sarmatice erau folosite în diferite scopuri; pentru dangarea animalelor, pentru identificarea persoanelor ce locuiau într-o anumită localitate, pentru identificarea pășunilor și locurilor de adăpat vitele, pentru însemnarea obiectelor casnice ce aparțineau unei persoane. Semnele sarmatice de pe cataramele centurii sau pe alte produse meșteșugărești, inclusiv cele din aur, oglindeau puterea regală (ca steme) sau identificarea păturilor aristocratice. În sfârșit V.S. Draciuc conchide că aceste semne aveau un caracter gentilic și serveau drept tamgale personale. Asta o dovedesc numeroasele oglinzi cu tamgale care intrau în componența portului. Cu timpul aceste semne își pierd însemnătatea inițială și, treptat, capătă un caracter de decor. În stepele nord-pontice semnele respective au fost aduse de sarmați în secolele I—III p. Chr.¹³.

V.S. Draciuc atribuie semnul de la Tețcani sarmaților, datându-l în secolele II—III p. Chr.¹⁴. Semne identice au mai fost descoperite pe o lespede de piatră lângă Krivoi Rog și pe o oglindă sarmatică găsită la Olbia¹⁵, precum și pe un monolit ce se păstrează în Muzeul din Zaporogie¹⁶. E necesar de subliniat că toate aceste semne identice au fost găsite pe un teritoriu nu prea mare — sudul Ucrainei și nordul Moldovei —, fapt care indică direcția mișcării unor triburi sarmatice.

Mai târziu, prin anii 1970—80, în nordul Moldovei au mai fost descoperite două semne sarmatice. Primul, a fost săpat pe un monolit de piatră găsit într-un curgan lângă satul Corpaci, raionul Edineț¹⁷ (fig. 1/8). V.S. Draciuc datează acest semn în secolul II p. Chr.¹⁸. Cercetările de mai târziu a curganului de lângă Corpaci au confirmat această datare. Curganul era sarmatic, conținând o singură înmormântare, datat pe baza amforelor romane găsite aici¹⁹.

Al doilea semn are dăltuit pe un monolit aflat lângă satul Bleșteni raionul Edineț (fig. 1/9) și care în prezent se păstrează la Muzeul de Arheologie și Etnografie al A.S. a R. Moldova din Chișinău. După informațiile furnizate de locuitorii din satul Bleșteni, monolitul a fost luat de tractoriști de pe un curgan micuț și adus la sediul brigăzii de tractoare pentru a nu împiedica la aratul câmpului. Din păcate curganul a fost distrus de lucrările agricole. Conform clasificării lui V.S. Draciuc, monolitul cu

¹³ V.S. Draciuc, *Sistemy znakov Severnogo Pričernomorja*, Kiev, 1975, p. 20—21.

¹⁴ *Ibidem*, p. 100, pl. XXXI, fig. 3/1.

¹⁵ *Ibidem*, pl. XXXI, fig. 3/2,3.

¹⁶ *Ibidem*, pl. XXXI, fig. 2/1 și 3/4.

¹⁷ A.A. Nudelman, E.A. Rikman, în *Arheologia, etnografia i Iskustvovedenie Moldavii*, Chișinău, 1968, p. 176, 177, fig. 3.

¹⁸ V.S. Draciuc, *op. cit.*, p. 47, pl. III (nr. 106).

¹⁹ V.I. Grosu, *Sovetskaja arheologija*, 1979, 2, p. 250—255, fig. 3/3; fig. 4/1,2.

semnul sarmatic de la Bleșteni, la fel ca și cele de la Tetcani și Corpaci, pe teritoriul Basarabiei de nord, datează din secolele II—III p. Chr.²⁰.

În 1937, lângă satul Chițcani, N.N. Moroșan a descoperit o necropolă, din care a scos la iveală prin săpături un singur mormânt. Ritul funerar și inventarul (fig. 1/3) găsit i-au permis datarea acestuia la sfârșitul secolului III—începutul secolului IV p. Chr.²¹.

Așadar, primele descoperiri sarmatice pe teritoriul Basarabiei aparțin lui N.N. Moroșan. Este de reținut că până către începutul anului 1986, pe teritoriul Basarabiei s-au descoperit 155 de puncte din care : 52 necropole plane, care conțineau 284 morminte, 77 puncte conțineau 129 curgane datând din epoca bronzului și în care au fost găsite 186 morminte sarmatice, iar 28 puncte conțineau 80 curgane sarmatice, din care au fost cercetate 81 morminte. În 14 puncte au fost descoperite întâmplător doar obiecte izolate²².

Ulterior, în anii 1986—1988, numărul mormintelor sarmatice se completează încă cu 2 necropole plane, conținând 47 morminte ; 51 morminte introduse în 24 curgane mai vechi și 4 curgane sarmatice, ce conțineau câte o singură înmormântare centrală²³.

Aproape fiecare curgan, fie datând din epoca bronzului, fie din perioada contemporană sarmaților, conținea câte 1—2 sau mai multe înmormântări sarmatice. Ele reprezintă deocamdată unicul izvor de informație privind cultura acestei populații.

N.N. MOROȘAN ET LE DÉBUT DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES CONCERNANT LES SARMATES SUR LE TERRITOIRE DE LA BESSARABIE

RÉSUMÉ

Parmi les résultats de ses nombreuses recherches de surface effectuées dans le territoire compris entre le Prut et le Dniestr, N.N. Moroșan inscrit aussi la découverte, pendant les années 1930—1940, de trois stations qu'il attribue à la population sarmatique. La récolte de cette trouvaille comprenait entre autres une jolie fibule germanique appartenant, selon, lui à l'époque impériale romaine (variante „monstruoso”) et datable du IIe s., voire même des premières décennies du IIIe siècle.

Elle a été trouvée en 1932 sur les terres du village Vasilica ou Mânzătești (comm. de Ungheni, dép. de Bălți). Comme elle était isolée, N.N. Moroșan n'exclut pas la possibilité que cette fibule provienne d'une tombe ou d'un kourgane.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. 1 fibule de Vasilica ; 2 pierre de Tetcani ; 3 vases de Chițcani ; 4, 5 fibules de Dănceni ; 6 fibule de Budești ; 7 fibule de Hancea ; 8 monolithe de Corpaci ; 9 monolithe de Bleșteni.

²⁰ V.I. Grosu, *Arheologičeskie isledovanija v Moldavii v g. 1979—1980*, Chișinău, 1983, p. 43—44, fig. IV, 1—4.

²¹ N.N. Moroșan, *Geologia și preistoria regiunii Copanca*, Chișinău, 1939, p. 51—56.

²² V.I. Grosu, *Istoriologija pamjatnikov sarmatskoj kul'tury Dnestrovsko-Prut'skogo meždurečja*, Chișinău, 1990, p. 97—100.

²³ Material inedit.